

КОЛОСОВА О. О.,

кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри загальноправових дисциплін
(Черкаський факультет Національного
університету «Одеська юридична академія»)

УДК 347.91/95

ОРГАНИ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Стаття присвячена аналізу підстав та форм участі органів місцевого самоврядування, зокрема органів опіки та піклування, у цивільному процесі, процесуальному порядку здійснення ними своїх повноважень. Також у статті автор звертає увагу на коло справ, в яких ці органи мають брати участь в обов'язковому порядку.

Ключові слова: цивільне судочинство, цивільний процес, судовий розгляд, органи опіки та піклування, органи місцевого самоврядування.

Статья посвящена анализу оснований и форм участия органов местного самоуправления, в частности органов опеки и попечительства, в гражданском процессе и процессуальном порядке осуществления ими своих полномочий. Также в статье автор обращает внимание на круг дел, в которых эти органы должны участвовать в обязательном порядке.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, гражданский процесс, судебное разбирательство, органы опеки и попечительства, органы местного самоуправления.

The article analyzes the reasons and forms of participation of local governments, including the guardianship, civil process and procedural manner the exercise of their powers. The article author draws attention to the range of cases in which these bodies should participate without fail.

Key words: civil litigation, civil litigation, trial, custody and guardianship, local self-government.

Вступ. Актуальність питання, що досліджується, полягає в тому, що на сучасному етапі державотворення України надзвичайно важливо розуміти місце органів опіки та піклування у цивільному процесі. Актуальним залишається з'ясування місця цієї групи інституцій в органах місцевого самоврядування, особливо – в тій частині, де вони активно залучаються до судового розгляду в розрізі цивільного судочинства із метою захисту дітей та осіб, які є недієздатними чи дієздатність яких обмежена. Ця справа має величезне правове та соціальне значення для сьогоденного українського суспільства.

Постановка завдання. Метою дослідження є спроба з'ясувати підстави та форми участі органів місцевого самоврядування, зокрема органів опіки та піклування, у цивільному судочинстві для винесення об'єктивного та законного рішення.

Перш ніж перейти до безпосереднього викладу матеріалу потрібно вказати науковців, які займалися вивченням сформульованої нами проблеми. Серед них можна відзначити Ю. Рожик, що досліджувала правову природу висновків органів місцевого самоврядування у цивільному процесі, Ю. Дацка, який дослідив правовий статус органів місцевого самоврядування у цивільному процесі.

Результати дослідження. Для ліпшого розуміння предмету дослідження варто окреслити дефініції «органи місцевого самоврядування» та «органи опіки та піклування». Так, відповідно до «Популярної юридичної енциклопедії» ними є система установ, через які територіальні громади – жителі села чи добровільні об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста, органи самоорганізації населення, окремі громадяни реалізують гарантоване державою право вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [1, с. 290]. Подібне визначення міститься й у п. 1. ст. 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2]. Водночас органами опіки та піклування відповідно до ст. 56 Цивільного кодексу України є районні, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад [3]. Відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України від 13 січня 2005 р. «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» безпосереднє ведення справ та координація діяльності стосовно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, покладаються на служби у справах дітей.



Органи місцевого самоврядування в Україні є одним із суб'єктів, яким законодавець надає право захищати права та інтереси інших осіб у суді. Основною правовою підставою їхньої участі у цивільному процесі є ст. 45 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК). Крім того, у п. 2 ч. 1 ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» теж зазначається про це.

Принципи діяльності цих органів закріплені у міжнародно-правових актах, котрі внаслідок їх ратифікації стали частиною українського законодавства. Серед них варто відзначити: Загальну декларацію прав людини, ухвалену Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., Декларацію прав дитини, проголошену Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 р., Конвенцію про права дитини від 20 листопада 1989 р., Європейську соціальну хартію, яка вступила в силу 1 липня 1999 р., Європейську конвенцію з прав людини, Всесвітню декларацію про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей, Конвенцію про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах (між країнами СНД) від 22 січня 1993 р., відповідно до якої дитина внаслідок її фізичної і розумової специфіки потребує спеціальної охорони і піклування та особливої уваги.

Органи місцевого самоврядування можуть брати участь у цивільному процесі з метою захисту власних цивільних прав та інтересів, оскільки такі органи також є суб'єктами цивільно-правових відносин нарівні з іншими їх учасниками. Отже, вони мають право на захист своїх прав у порядку цивільного судочинства. У цьому випадку органи місцевого самоврядування будуть виступати в процесі в якості сторони чи третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмету спору, або третьої особи, яка не заявляє щодо нього самостійних вимог. Проте у цих випадках до правового становища органів місцевого самоврядування будуть застосовуватись норми, що регулюють участь у цивільному процесі сторін чи третіх осіб, відповідно, і воно не буде відрізнятися жодною специфікою. Тоді органи місцевого самоврядування виступатимуть юридичною особою, яка має суб'єктивний матеріально-правовий інтерес у справі, яка розглядається судом, і їх цивільна процесуальна правосуб'єктність жодним чином не обумовлюватиметься тим, що це органи місцевого самоврядування.

Органи місцевого самоврядування мають у цивільному процесі лише процесуальний інтерес, який полягає у досягненні такого процесуального результату у формі рішення суду, який би відповідав завданням їх участі у процесі, обумовлених компетенцією цих органів, що зумовлює службовий характер такого інтересу. При зверненні цих органів до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб в основі їх зацікавленості перебуває персоніфікований або неперсоніфікований суспільний інтерес.

На практиці зустрічаються випадки, коли суди не залучають до участі в справі орган опіки та піклування, крім тих випадків, коли цей орган виступає позивачем. Варто звернути увагу, що у тому разі, якщо на попередньому судовому засіданні судом не було вирішено питання щодо складу осіб, які беруть участь у справі, позивач, відповідач або інша особа, яка бере участь у справі, мають право подати клопотання про залучення до участі в справі органу опіки та піклування як третьої особи, що не заявляє самостійних вимог стосовно предмету спору [4].

Участь у цивільному процесі органів місцевого самоврядування можлива у декількох процесуальних формах. Зокрема, шляхом звернення до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб, держави чи суспільних інтересів, про представництво інтересів громадян чи держави та про подання висновків у справі [5, с. 133].

У науковій літературі зазначається, що органи державної влади і місцевого самоврядування, установи, організації і окремі громадяни можуть бути суб'єктами захисту прав та охоронюваних інтересів інших осіб за умов:

- наявності закону, який дає їм повноваження здійснювати захист прав та інтересів інших осіб у конкретних справах;
- наявності в осіб, захист прав та інтересів яких вони можуть здійснювати, цивільної процесуальної правоздатності;
- наявності у них цивільної процесуальної правоздатності.

У судовій практиці серед усіх органів місцевого самоврядування найпоширенішою діяльністю в суді є участь органів опіки і піклування. Їх основним завданням є захист дітей та людей, які мають обмежену дієздатність чи є недієздатними.

Так, органи опіки та піклування мають право звернутися до суду у справах про визнання шлюбу недійсним, якщо захисту потребують права та інтереси дитини, особи, яка визнана недієздатною, або особи, дієздатність якої обмежена (ст. 42 СК), про позбавлення батьківських прав (ст. 165 СК), звернутися до суду з позовом про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав (ст. 170 СК), про скасування усиновлення або визнання його недійсним (ст. 240 СК) тощо [6]. Цивільне процесуальне законодавство передбачає можливість органів опіки та піклування звертатися до суду із заявою про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та у випадку її поновлення (ст. 234 ЦПК) або заяви про визнання спадщини відумерлою у випадках, передбачених ст. 1277 ЦК [5, с. 133].



А відповідно до ст. 237 ЦПК – мають право також подати заяву про обмеження права неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами. Цивільно-процесуальний кодекс наділяє органи опіки та піклування правом звернення до суду й у випадку надання особі психіатричної допомоги [7].

Крім того, в законодавстві передбачені випадки, коли участь у судовому процесі органів опіки та піклування є обов'язковою. Так, їх присутність у судовому засіданні необхідна під час розгляду судом спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, місця проживання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду, управління батьками майном дитини, скасування усиновлення та визнання його недійсним [8, с. 61].

Відповідно до ст. 240 ЦПК справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання фізичної особи недієздатною суд розглядає за участю заявника та представника органу опіки та піклування. А набуття повного обсягу цивільної дієздатності здійснюється на підставі рішення органу опіки та піклування за заявою зацікавленої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника. Тільки у разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду. Тоді справа розглядається у судовому засіданні за участю заявника, одного або обох батьків (усиновлювачів) або піклувальника. Тут обов'язковою є участь представників органів опіки і піклування (ст. 244 ЦПК) [7].

Вступ у процес органів опіки та піклування здійснюється шляхом подання заяви або внаслідок залучення їх з ініціативи суду та обов'язково оформляється ухвалою.

Орган опіки та піклування може бути залучений до судового розгляду з метою надання висновків. Зокрема, він подає суду письмовий висновок щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи. Суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим та/або суперечить інтересам дитини (ст. 19 СК) [6].

Висновок даного органу подається до суду у письмовій формі та складається на підставі заздалегідь вивченого матеріалу по справі, підписується керівником цього органу.

З метою формування такого висновку співробітники органів опіки та піклування мають право перевірити умови проживання дитини, провести бесіди з батьками, а в разі необхідності – із родичами дитини або іншими особами, які бажають проживати з дитиною та брати участь у її вихованні. Враховують ставлення батьків до виконання батьківських обов'язків, перевіряють особисту прихильність дитини до кожного з них, стан здоров'я дитини та інші обставини, що мають істотне значення. Після з'ясування всіх потрібних обставин, що призвели до виникнення спору між батьками щодо участі у вихованні дитини, а також вивчення інших документів, що відносяться до справи, орган опіки та піклування складає відповідний письмовий висновок і передає його до суду [4].

Висновок хоч і має важливе значення для правильного вирішення справи, однак не є обов'язковим для суду. Суд має вказати у рішенні підстави, за яких він із висновком не згоден.

Відповідно до ст. 248 ЦПК суд під час відкриття провадження у справі вживає заходів через органи опіки та піклування щодо встановлення опіки над майном фізичної особи, місце перебування якої невідоме, якщо такої не встановлено.

Під час підготовки справи до розгляду про усиновлення суддя вирішує питання про участь у справі відповідного органу опіки і піклування, а у справах за заявами іноземних громадян – Центру з усиновлення дітей Міністерства освіти і науки України. Участь органів опіки та піклування у справах про усиновлення дітей є обов'язковою та забезпечується нормами Сімейного і Цивільно-процесуального кодексів (ст. 19 СК, ст. 254 ЦПК). Ці органи мають надати суду висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини.

До свого висновку орган опіки та піклування додає: акт обстеження умов життя заявника, складений за місцем його проживання; свідоцтво про народження дитини; медичний висновок про стан здоров'я дитини, про її фізичний і розумовий розвиток; у випадках, встановлених законом, – згоду батьків, опікуна, піклувальника дитини, закладу охорони здоров'я або навчального закладу, а також самої дитини на усиновлення (ст. 253 ЦПК) [5, с. 650-651].

Суд розглядає справу про усиновлення дитини за обов'язковою участю заявника, органу опіки та піклування або уповноваженого органу виконавчої влади, а також – дитини, якщо вона за віком і станом здоров'я усвідомлює факт усиновлення, з викликом зацікавлених осіб.

Рішення суду, що набрало законної сили, надсилається органу опіки та піклування, а у разі усиновлення іноземними громадянами – ще й Центру з усиновлення дітей.

Правове становище органів опіки і піклування у цивільному судочинстві залежить від форми їх участі у процесі. Так, якщо ними було ініційовано розгляд справи, та вони представляють в суді інтере-



си інших осіб, то відповідно до ст. 26 ЦПК вони є особами, які беруть участь у справі та користуються процесуальними правами, мають процесуальні обов'язки особи, в інтересах якої вони діють. Ці права визначені у ст. 27 та 31 ЦПК, крім права укладати мирову угоду. У випадку вступу органів опіки та піклування в цивільний процес із метою надання висновків зі справи, вони мають виключно процесуальні права та обов'язки, передбачені ст. 27 ЦПК, а також мають право висловлювати свою думку щодо вирішення справи по суті.

Висновки. У підсумку варто зазначити, що органи опіки та піклування є цілою групою інституцій в органах місцевого самоврядування, які активно залучаються до судового розгляду в порядку цивільного судочинства для захисту дітей та осіб, які є недієздатними чи дієздатність яких обмежена. При цьому вони можуть бути ініціаторами судового розгляду або долучатися до нього як компетентний орган із метою надання відповідних висновків.

Список використаних джерел:

1. Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт. : В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.
2. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/page>
3. Цивільний кодекс України : прийнятий від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.25.95&nobreak=1>.
4. Костив Т. Необхідність залучення органів опіки та піклування під час вирішення спорів які зачіпають права та інтереси дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://advocate.fin-risk.org/?p=238>
5. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, Н.Ю. Голубевої та ін. – Х. : ТОВ «Одісей», 2011. – 1016 с.
6. Сімейний кодекс України : прийнятий від 10.01.2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.21.39&nobreak=1>.
7. Цивільний процесуальний кодекс України : прийнятий 18 березня 2004 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/pagehttp://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
8. Рожик Ю. Правова природа висновків органів місцевого самоврядування в цивільному процесі / Ю. Рожик // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 11. – С. 61–64.

КУШЕРЕЦЬ Д. В.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності
(*Університет сучасних знань*)

УДК 347.2/3

**ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОХОРОНИ
ТА ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ**

В статті проведено дослідження цивільно-правових відносин, що виникають у сфері охорони і захисту майнових прав їх суб'єктів, проаналізовано підстави виникнення правовідносин такого виду, сформовано їх класифікацію та надано пропозиції з удосконалення чинного цивільного законодавства.

Ключові слова: *цивільні правовідносини, майнові права, майно, охорона, захист, право власності.*

В статье проведено исследование гражданско-правовых отношений, возникающих в сфере охраны и защиты имущественных прав их субъектов, проанализированы основания возникновения правоотношений данного вида, сформирована их классификация и представлены предложения по усовершенствованию действующего гражданского законодательства.

Ключевые слова: *гражданские правоотношения, имущественные права, имущество, охрана, защита, право собственности.*

